

ВІДГУК

офіційного опонента Орлова Юрія Володимировича на дисертацію Волкова Сергія Вікторовича за темою «Запобігання злочинності в сфері обігу гуманітарної допомоги в Україні», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність дослідження. Солідарність – ось якість будь-якої соціальної організованості, спільноти, що дає їй можливість зберегтися, встояти у ситуації небезпеки, як зараз прийнято казати – екзистенціальної загрози. Чи-то від тиранії й узурпації (внутрішньої атаки на гідність), чи-то від агресії як атаки зовнішньої, якщо не на фізичні основи життя, то на ту ж таки гідність, основу життя метафізичну, ментальну. Тож солідарність – це не про цинічний конформізм, а перш за все про гідність.

Українці не раз у своїй історії підтверджували претензійність на визнання своєї політико-національної спільноти як зібрання гідних людей, підтверджували домінантність установки на гідність в системі ключових спонук публічно значущої діяльності. «Майдани», самовіддана, жертвна відсіч російській агресії – один з найбільш яскравих маркерів цієї установки, що фундує свободу. Відтак гідність – це не про монохромні масові галюцинації нерефлексуючого народу в купі, а про свободу як про усвідомлену необхідність свободи.

І, як виявилось, почуття солідарності волелюбного українського народу, маніфестація гідності й свободи знайшли свій відгук у цивілізованих народів світу у актах зворотної солідаризації. Від початку повномасштабної агресії російської федерації проти України ми отримали й продовжуємо отримувати неспростовні їх сигнали – гуманітарну допомогу. Широта її номенклатури вражає: від засобів особистої гігієни, продуктів харчування й до медичних препаратів, засобів індивідуального захисту військовослужбовців. Наявність такої допомоги красномовно свідчить про єдність України з цивілізованим світом, який поділяє цінності демократії, свободи, гідності, цінності людського життя. Й тому настільки прикрим, ганебним та вельми небезпечним

виявляється феномен злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги в Україні. Це не просто прояв корисливості й егоїстичності окремих особистостей. Це – атака на солідарність, на засновки спільності (а остання все частіше стає предметом дискусії, особливо в контексті досліджень проблем перехідного правосуддя, фронтирності українського суспільства), на суспільну мораль, на етику всієї боротьби України проти агресивної росії. Виявлення, опис, пояснення стану, тенденцій відтворення, особливостей детермінації цих кримінальних практик і зрештою розробка ефективних стратегій, заходів запобігання – актуальна задача сучасної кримінологічної науки. В такому розумінні виконане Сергієм Вікторовичем Волковим дисертаційне дослідження видається своєчасним, затребуваним, очікуваним.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їхня достовірність. Ознайомлення з дисертацією дає підстави стверджувати, що робота містить необхідні для такої наукової праці складові: критичний аналіз досягнень більшості попередніх дослідників цієї та суміжних проблем, масштабний предметно-змістовний компонент, суттєву емпіричну базу, належну апробацію результатів дослідження.

Основні положення, висновки та рекомендації, що сформульовані автором у дисертації, в тому числі й ті, що віднесені ним до наукової новизни, мають відповідний рівень обґрунтованості. Не в останню чергу цього вдалося досягти завдяки використанню широкого кола наукової літератури як з проблем кримінології, кримінального, адміністративного права, так і суміжних із правовою галуззю знань, а також емпіричних джерел. Зокрема, в ході дослідження було отримано та опрацьовано статистичну інформацію Офісу Генерального прокурора за 2014–2022 рр., звіти Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих порушень законодавства України у сфері отримання, розподілу, транспортування, зберігання, використання за цільовим призначенням гуманітарної та іншої допомоги, а також неефективного використання державного майна, яке може

бути використане для тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб та забезпечення інших потреб держави (постанова Верховної Ради України від 21.09.2023 р. № 3395-IX), аналітичні довідки щодо проблемних питань визначення видів, розподілу, зберігання і використання гуманітарної допомоги, матеріали більше 120 кримінальних проваджень, розглянутих судами, понад 80 вироків, опитування понад 100 респондентів. Також у дисертації використано дані, наведені на офіційних мережових ресурсах Державної служби статистики, Державної судової адміністрації України, Української Гельсінської спілки з прав людини, Управління з координації гуманітарних справ, Державного бюро розслідувань, на веб-порталі Міністерства соціальної політики України, офіційних сайтах Офісу Генерального прокурора, обласних прокуратур, офіційному телеграм-каналі Служби безпеки України, офіційній фандрейзинговій платформі United24. Також здійснено контент-аналіз інформаційного простору, зокрема Організації Об'єднаних націй, Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Центру прав людини ZMINA, аналітичного порталу «Слово і діло», відкритого медійного джерела Українська правда, заснованого Георгієм Гонгадзе у 2000 р., Центру журналістських розслідувань у Волинській області «Сила правди», Facebook-сторінки Укрзалізниці, youtube-каналів громадських організацій тощо.

Крім того, не можна не відзначити й високий рівень фахової компетентності, відповідні творчі здібності самого дисертанта, які надали йому змогу осмислити цілісну наукову проблему, вибудувати логічно струнку, доктринально та методологічно виважену композицію дослідження, виділити та опрацювати різномірну емпіричну інформацію, надати опис та пояснення виявлених феноменів, обставин, кримінологічно значущих фактів, зробити їх узагальнення, сформулювати висновки й висунути інноваційні пропозиції та рекомендації щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері обігу гуманітарної допомоги.

Науковий апарат дисертації С. В. Волкова є достатньо високим, матеріал викладений чітко, доступно та юридично грамотно. Позиції, які відстоює автор, ґрунтуються на наявних досягненнях світової та вітчизняної кримінально-правової, кримінологічної доктрин, положеннях суміжних галузей знань.

Структура роботи, перелік і зміст розглянутих питань свідчать і про **новизну дисертаційного дослідження**. В дисертації вперше здійснено кримінологічний аналіз причин злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги, зокрема: соціально-демографічні зміни і зростання чисельності осіб у статусі внутрішньо переміщених осіб, розрив родинних зв'язків, втрата постійного місця роботи за фахом, зниження рівня задоволення життєвих і суспільно значущих потреб осіб, які потребують гуманітарної допомоги, неможливість для багатьох осіб жити в звичному соціальному середовищі.

Також в роботі вперше охарактеризовано кримінальні правопорушення у сфері обігу гуманітарної допомоги, а саме визначено кількісні ознаки (на початок вересня 2023 року здійснюється досудове розслідування понад 400 кримінальних проваджень за ст. 201-2 КК України, понад 200 кримінальних проваджень – щодо неправомірних дій з гуманітарною допомогою розпочато за іншою кримінально-правовою 33 кваліфікацією, які передбачені ст. ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення передбачені ст. 210, 354, 364, 364, 365-02 , 368–369-2 КК України, ст. ст. 185, 190 КК України. У дисертації виділено якісні ознаки кримінальних правопорушень у сфері обігу гуманітарної допомоги, а саме: непевності числових вимірювань, обумовленості географічних показників фактом територіального розташування гуманітарних хабів і відповідних координаційних центрів, темпоральності кримінальних правопорушень у сфері обігу гуманітарної допомоги (с. 31–32 дисертації).

Низку доктринальних положень було удосконалено, а деякі набули подальшого розвитку. Це стосується питань детермінації злочинності у сфері

обігу гуманітарної допомоги, заходів обструкції криміногенних факторів відповідного значення тощо.

В межах рецензованого дослідження виправданим видається прагнення дисертанта обґрунтувати деякі нові теоретичні положення, уточнити зміст окремих понять та категорій, що мають значення для кримінологічної науки, а саме: гуманітарна допомога, гуманітарна діяльність, принцип надання гуманітарної допомоги тощо. Дисертантом по-новому вирішені окремі теоретичні питання теми дослідження, що свідчить про добрі знання ним теорії кримінального права, кримінології, філософії, соціології, теорії управління, вміння абстрагуватися від другорядних питань, зосереджуючи увагу на принципових, таких, які мають вагоме доктринальне, а також практичне значення, проблемах.

Розділ 1 «Гуманітарна допомога як об'єкт кримінологічного пізнання» відповідає узвичаєній логіці викладу інтродукції до основної частини дослідження, що виконує орієнтуючу функцію, презентує оперативний словник, формує передумови для одноманітного розуміння вихідних категорій наукового пошуку, а також стану його фактичної розробленості, з яких виводяться обриси відповідних лакун. Відтак закономірно вказаний розділ вміщує в собі два підрозділи, присвячені *стану наукової розробки проблеми злочинності в галузі обігу гуманітарної допомоги (підрозділ 1.1), а також визначенню, видам, формам гуманітарної допомоги та принципів її обігу (підрозділ 1.2)*. Окрім загального пізнавального підходу, втіленого у розділі 1, заслуговує на схвалення його змістовний компонент, що в цілому відповідає початковому замислу, сформульованому у назві розділу. В цьому ж контексті слід підтримати запропоновану авторську візуалізацію узгодження принципів чесного і справедливого розподілу гуманітарної допомоги на підставі огляду національного законодавства, Основного стандарту надання гуманітарної допомоги проекту «Сфера», Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Чітке визначення таких принципів сприятиме системній

роботі з профілактики і запобігання злочинності в досліджуваній сфері (с. 86–87 дисертації).

У дисертації небезпідставно звертається увага на те, що в національному законодавстві поняття гуманітарної допомоги і благодійної діяльності певною мірою ототожнені. Розмежування цих понять дає можливість унормувати питання надання гуманітарної допомоги окремими міжнародними неурядовими організаціями, урядами окремих держав. Крім того, у перспективі розмежування термінів гуманітарної допомоги і гуманітарної діяльності сприятиме активізації меценатства як виду благодійної діяльності (с. 97 дисертації). Водночас саме від чіткого законодавчого визначення категорії «гуманітарна допомога» не в останній мірі залежить й чіткість меж досліджуваної сфери, зрештою – контури об'єкту запобіжного впливу, що формується, виявляється в її межах. Тож досить прискіпливу увагу дисертанта до визначення вказаних категорій, конотативного їх ареолу, включаючи принципи надання гуманітарної допомоги є виправданим та заслуговує на підтримку.

Розділ 2 «Кримінологічна характеристика злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги» вміщує в себе чотири підрозділи, спрямовані на конструювання інформаційної моделі кримінальної активності у згаданій сфері. Такі моделі в кримінології виконують описову (діагностичну), пояснювальну задачу та є підґрунтям для розгортання практико-перетворювальних концептів, концепцій, що в подальшому здатні бути втілені у реальну запобіжну діяльність. У зв'язку з цим відмічаю відповідність і цієї структурної частини дослідження, послідовності її розміщення та змістовного насичення академічній традиції, логіці і запитам наукового забезпечення запобігання злочинності, в тому числі й у сфері обігу гуманітарної допомоги.

Підрозділ 2.1 «Кількісно-якісні показники злочинів у сфері обігу гуманітарної допомоги» хоча семантично й звужує фокус уваги виключно на комплексних (кількісно-якісних у власному значенні, себто показників динаміки) показниках злочинності, тим не менш репрезентує достатньо

повний спектр аналітичних операцій як із кількісними, так і окремими якісними показниками, зокрема рівнем, деякими індикаторами динаміки, структури, географії. Загалом надану характеристику системи кримінологічних показників слід визнати достатньо повною, репрезентативною й такою, що дозволяє сформувати адекватне уявлення про стан злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги. Автор обґрунтовано визначає інституціональний характер відповідних кримінальних практик, доводить, що їх кримінально-правові межі не обмежуються складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, а охоплюють й низку корупційних кримінальних правопорушень, а також шахрайство.

Звертає на себе увагу та обставина, що у якісній характеристиці кримінальних правопорушень у сфері обігу гуманітарної допомоги виділено ознаку темпоральності, яка означає взаємозв'язок динаміки явищ кримінальних правопорушень у сфері гуманітарної допомоги з часом значної активізації обігу такої гуманітарної допомоги, появи новел в чинному законодавстві, діяльністю псевдоволонтерів, у тому числі – реалізації гуманітарних проєктів з порушеннями, що так само впливає на латентність злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги (с. 113 дисертації).

Підрозділ 2.2 «Кримінологічна характеристика особи злочинця у сфері обігу гуманітарної допомоги» є методологічно виваженим, представляє спробу наукового, з опорою на низку джерел емпіричної кримінологічної інформації, здійснення обмеженого, проте доктринально значущого, профілювання кримінальних правопорушників у сфері обігу гуманітарної допомоги.

Автор звертає увагу на соціально-демографічні (загалом типовий для кримінологічних досліджень набір індикторів), морально-психологічні, соціально-рольові ознаки злочинців. Представляє оригінальне їх бачення, що може бути не без успіху використане для специфікації і групових, і індивідуальних запобіжних заходів. Обґрунтовано констатується, що

злочинна діяльність у сфері обігу гуманітарної допомоги містить досить серйозний аспект порушення норм моральної законослухняної поведінки, оскільки в сутності своїй така злочинна діяльність спрямовується проти осіб, які вже перебувають у соціально, матеріально, морально гнітючому стані, тому вкрай вразливі на всіх рівнях суспільних комунікацій (с. 115 дисертації).

Звертається увага на кричущі недоліки правового регулювання у сфері обігу гуманітарної допомоги, що мають криміногенне значення. До цього часу залишаються не врегульованими питання: юридичного статусу донора, набувача, отримувача, отримувача-набувача; визначення повноважень координаційних та гуманітарних штабів, рівня фаховості їх працівників; процедури і послідовність ведення обліку, звітності; організація і моніторинг вивчення потреб в гуманітарній допомозі та рівня їх задоволення; врегулювання питань узгоджуваності з нормами міжнародного гуманітарного права щодо позицій товарів подвійного призначення; врегулювання питання обмеження права військовозобов'язаних осіб, які забезпечують обіг гуманітарної допомоги, на тимчасовий виїзд за межі України (с. 116 дисертації). З цими судженнями варто погодитись та визнати їх слушними, доречними й дотичними в тому числі до проблеми детермінації кримінальної активності у сфері обігу гуманітарної допомоги.

Підрозділ 2.3 присвячено проблемам детермінації злочинності в сфері обігу гуманітарної допомоги. Важливо, що дисертант не обмежується характеристикою низки криміногенних факторів, що, як правило, описуються, пояснюються в межах видової характеристики детермінант, а звертається й до аналізу значення криміногенної ситуації. Остання хоча, зазвичай, і розглядається як елемент механізму вчинення окремого кримінального правопорушення, тим не менш на рівні типового може і має бути вмонтована в знання про детермінаційний комплекс злочинності у сфері обігу гуманітарного допомоги.

Імпонує підхід до структурування кримінологічного аналізу, завдяки якому його розгорнуто за напрямками вивчення причин зловживання на етапі

визначення потреби в гуманітарній допомозі і визначення конкретного кінцевого адресата; формування інформаційного каналу для забезпечення прозорості, відкритості здійснення благодійності і надання гуманітарної допомоги; розробки системи звітування отримувачами гуманітарної допомоги перед надавачами такої допомоги за принципом відповідності реальній дійсності; вивчення світового і національного досвіду запобігання злочинності у сфері гуманітарної допомоги.

Так само не випадково й не безпідставно в роботі аналізується негативна соціальна роль псевдоволонтерів. Ця причина обумовлює потребу розроблення заходів, спрямованих на інформування, підвищення рівня загальної і правової культури громадян у різних статусах учасників обігу гуманітарної допомоги, створення ефективних інструментів підтримки і пропаганди правової, законослухняної поведінки учасників обігу гуманітарної допомоги, доцільність творення соціального образу сучасної людини із цінностями свідомого споживання, яка може відмовитися від наданої гуманітарної допомоги якщо такої не потребує, або уже перебуває у відносно безпечних умовах і може самостійно свідомо піклуватися про задоволення своїх потреб і підтримувати власну гідність (с. 125 дисертації).

Поруч з цим дисертант наголошує на детермінаційному значенні проявів системної корупції з боку державних інституцій та окремих посадовців але й бажання в незаконному збагаченні окремих людей, тим або іншим чином пов'язаних з обігом гуманітарної допомоги, недосконалість нормативно-правового регулювання цього обігу з боку держави, незадовільний контроль та координація роботи визначених системних елементів механізму забезпечення гуманітарною допомогою, інші можливі зловживання тощо. Відіграє свою роль не завжди досконала та доцільна система розподілу повноважень та завдань покладених на органи державної влади, органи місцевого самоврядування, відповідні структури громадських об'єднань, волонтерські структури, місцеві громади в широкому розумінні цього поняття. (с. 150, 151 дисертації). З цими узагальненнями та висновками можна

погодитись та визнати такими, що заслуговують на увагу й врахування при розробці стратегії і тактики протидії, запобігання кримінальним правопорушенням у сфері обігу гуманітарної допомоги.

У підрозділі 2.4 *«Латентність злочинності в сфері обігу гуманітарної допомоги»* досліджуються проблеми латентизації вказаного різновиду кримінальної активності, обсягів, факторів невиявленої її частини. Варто підтримати висновки автора щодо того, що латентність злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги зумовлена негативними соціально-економічними факторами, відсутністю чітких регуляторів правового, організаційного порядку, несистемністю моніторингу якості розподілу і цільового використання гуманітарної допомоги, фактичною відсутністю системи вивчення реальних потреб у гуманітарній допомозі (с. 180 дисертації). На підставі проведеного опитування у формі анкетування дисертантом встановлено, що більшість респондентів долучені до обігу гуманітарної допомоги, відмічають зростання латентної злочинності у цій сфері, що також не може не звертати на себе уваги й не бути враховане у кримінологічній діяльності.

Позитивно слід оцінити і ту частину дослідження, яка присвячена питанням запобігання злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги (розділ 3). У підрозділах 3.1 *«Стратегічні напрями запобігання злочинності в сфері обігу гуманітарної допомоги»* та 3.2 *«Підвищення рівня обізнаності з принциповими положеннями обігу гуманітарної допомоги і світовими стандартами якості і підзвітності: інноваційний підхід»* автор приділив увагу перспективним напрямам запобігання злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги, продемонстрував схильність до деякого новаторства та неформатного мислення, що, певна річ, є цінним активом, який варто розвивати. Особлива увага приділяється пропозиціям правоосвітнього штибу, діяльності у сфері розкриття потенціалу впливу права, програмам підвищення кваліфікації безпосередніх правозастосувачів у сфері кримінальної процесуальної діяльності.

Висловлені пропозиції щодо перспективних напрямів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері обігу гуманітарної допомоги слід визнати слушними, обґрунтованими, в достатній мірі новаторськими й такими, що заслуговують на схвалення.

Таким чином, викладене дозволяє зробити висновок, що в дисертаційному дослідженні С. В. Волкова сформульовано і обґрунтовано достатню кількість інноваційних висновків та положень, які свідчать про вирішення важливої для української кримінології проблеми формування інформаційної моделі та теоретико-прикладної концепції запобігання злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Результати дисертаційного дослідження С. В. Волкова відображені у 7 одноосібних наукових публікаціях, серед яких 3 статті, опубліковані у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, та 4 праці апробаційного характеру – тези доповідей на науково-практичних конференціях.

Сформульовані у дисертації положення, висновки, рекомендації й пропозиції обґрунтовані дисертантом на підставі особистих досліджень у результаті опрацювання та аналізу відповідних наукових та нормативно-правових джерел, джерел емпіричної інформації.

Отже, можна вважати, що результати дисертації опубліковані достатньо повно.

Важливість для науки і практики протидії злочинності одержаних в дисертації результатів. Дисертація С. В. Волкова має теоретико-прикладний характер. Тому її значення може бути виявлене як в сфері подальших наукових досліджень, так і на практиці.

Основні наукові результати, отримані автором, мають наукове й практичне значення, можуть бути використані для подальшої розробки наукових проблем запобігання незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної

допомоги (ст. 201-2 КК України), а також шахрайств, корупційних та інших кримінальних правопорушень у сфері обігу гуманітарної допомоги; при викладанні навчальної дисципліни «Кримінологія», похідних від нього спеціальних курсів. Практичне значення мають висновки і рекомендації автора щодо розробки нових підходів до спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері обігу гуманітарної допомоги.

Рекомендації щодо використання одержаних автором дисертації результатів. Виходячи з викладеного вище, вважаю, що використання одержаних автором дисертації результатів може бути здійснено шляхом відповідної нормотворчої роботи як в парламенті, так і центральних органах виконавчої влади. Зокрема, на основі положень дисертації варто розробити нові, удосконалити низку існуючих відомих нормативно-правових актів Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, нормативно-правової бази функціонування органів місцевого самоврядування, волонтерської діяльності, підготувати методичні рекомендації з питань запобігання кримінальним правопорушенням у сфері обігу гуманітарної допомоги.

Дотримання вимог академічної доброчесності. Детальне опрацювання тексту дисертації С. В. Волкова не виявило ознак академічного плагіату, фальсифікації, фабрикації даних наукового дослідження. Використання результатів інших досліджень супроводжується посиланнями на відповідні джерела; статистичні відомості, наведені в дисертації, відповідають тим, що опубліковані офіційними розпорядниками статистичної інформації; методи обробки статистичної інформації є науковими, зроблені на підставі їх застосування висновки – репрезентативними.

Позитивно оцінюючи науково-теоретичну і практичну значимість дисертаційного дослідження С. В. Волкова, його наукову новизну та можливість використання пропозицій і рекомендацій для вдосконалення

чинного законодавства, практики його застосування, системи протидії злочинності в цілому, необхідно зазначити, що робота не позбавлена окремих положень, що в тій чи іншій мірі виявляються вразливими до критики, викликають зауваження, які в тому числі спонукають до дискусії в процесі захисту, а саме:

1. У тексті дисертації декілька разів зустрічається відсилка до того, що злочинність у сфері обігу гуманітарної допомоги досліджується з урахуванням аксіологічного міждисциплінарного підходу (наприклад, с. 28). Однак саме ціннісний підхід не розгортається, не презентується як методологічний базис дослідження природи кримінальної активності. Лише в декількох місцях за текстом автор наголошує на фактор девальвації цінностей. Проте яких саме, в якій мірі і під дією яких чинників відбувається зазначена девальвація – залишається поза межами дослідження.

2. Можна висловити деякі зауваження й щодо дослідження детермінації злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги.

По-перше, аналіз відповідної частини дисертації (підрозділ 2.3) виявляє, що автор раз-по-раз змішує проблеми детермінації злочинності як масового феномену та окремого злочину, на рівні окремої особистості. Як видається, це є методологічною хибою, адже детермінації масових практик та індивідуальної поведінки не є ідентичними, тотожними змістовно, за формами детермінації. Відтак відмінними й мають бути підходи до їх дослідження.

По-друге, у роботі зазначається, що «...детермінація злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги виявляється у безперервному відтворенні й оновленні різних форм суспільного життя, типів відносин, станів суспільної свідомості» (с. 8, 137, 180 дисертації). Втім, через те, що ця думка артикулюється з використанням вельми невизначених категорій, її зміст залишається малоінформативним. Так, зокрема, застається незрозумілим, наприклад, про які форми суспільного життя веде мову автор. Взагалі, які форми суспільного життя існували, були оновлені і це вплинуло на активізацію кримінальних зловживань у сфері обігу гуманітарної допомоги.

Це ж стосується типів відносин і в більшій мірі – станів суспільної свідомості. Останнє, зокрема, представляє неабиякий науковий інтерес. Проте в самій дисертації цьому питанню приділяється лише побіжна увага. Тож під час захисту бажано надати хоча б стислі відповіді на такі вихідні питання: що автор розуміє під формами суспільного життя, типами відносин і станами суспільної свідомості? Яким чином вони змінилися, «оновилися» і як це вплинуло на детермінацію злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги? Внесення ясності у ці питання сприятиме і подальшому науковому пошуку за заданим напрямом.

3. Вимагає, як видається, окремого пояснення призначення та значення використаного в емпіричній частині дослідження особистості злочинця критерію місця його народження, в результаті збирання та опрацювання інформації за яким, зокрема, виявлено, що в більшості – це регіони України – 79 %, Республіка Білорусь – 7 %, рф та колишні союзні республіки – 14 %. Яке значення має ця інформація? Які з неї в принципі можливо зробити висновки, які б якимось чином були співвіднесені з предметом дослідження?

4. В дисертації робиться висновок, що «...соціально-психологічні ознаки осіб злочинців визначають залежність їх поведінки і світогляду від безструктурного управління, маніпуляцій, конструювання соціальної свідомості на основі хибних стереотипів» (с. 6, 178 дисертації). Викладена думка автора ставить, мабуть, більше питань, аніж дає відповідей.

По-перше, а чи є описані фактори особливими для особистості злочинця у сфері обігу гуманітарної допомоги? В дисертації не наводяться відомості щодо предметно аналогічної вивчення деякої контрольної групи населення. Ба більше: є певна підозра (припущення), що абсолютній більшості людей, носіям доксихного мислення, в тій чи іншій мірі притаманні вказані риси. Варто згадати роботи Ж. Бодрійяра, Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі, М. Фуко, щоб переконатися у тому, що піддатливість безструктурному управлінню, споживацтво, мережі симулятивних, символічних практик є іманентними рисами постмодерних суспільств і їх членів.

По-друге, про які складові і сфери прояву безструктурного управління йдеться і що взагалі під ним розуміє автор? Чи слід віднести до його форм втілення циркуляцію інформації засобами масової комунікації, соціальними мережами, що серед іншого виконує і позитивну функції інформування населення, є ефективним засобом збирання пожертв, забезпечення волонтерського руху, комунікації між бойовими підрозділами та умовним тилом? Як визначити межу між соціально корисними та шкідливими, небезпечними проявами безструктурного управління?

5. За результатами здійснення дослідження в межах предмету третього розділу дисертації автор безпідставно вказує, що ним виділено деякі напрями запобігання злочинності в сфері обігу гуманітарної допомоги. Натомість надалі напрями антикримінальної діяльності чомусь іменуються рівнями, яких загалом налічується три. У зв'язку з цим також виникає потреба у додаткових авторських поясненнях: чи вбачає він відмінність рівня від напряду запобіжної діяльності і в яких місцях ці категорії, їх зміст і логічні обсяги перетинаються, репрезентуючи відповідні структурно-функціональні вузли в системі протидії злочинності?

Окремо в цьому аспекті стоїть і питання про те, чому автор уникнув використання можливостей стратегій ситуативного запобігання злочинності, зменшення можливостей вчинення кримінальних правопорушень, які на досить високому рівні розроблені саме науковцями Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (В. С. Батиргарєєва, В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний та інші)? Як видається оперування відповідним аналітичними схемами й науково-методичними підходами могло б виявити додаткові можливості для підвищення запобіжної діяльності у досліджуваній сфері й виглядало б інституціонально послідовним. Адже у вступі до дисертації прямо зазначено, що її підготовлено згідно з планом науково-дослідних робіт Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України у межах фундаментальних досліджень «Стратегія

зменшення можливостей вчинення злочинів: теорія та практика» (номер державної реєстрації: 0117U000283).

Наведені зауваження у своїй більшості мають дискусійний характер та в цілому не знижують якості здійсненого С. В. Волковим дослідження. Це дає підстави для **головного висновку**: дисертація за темою «Запобігання злочинності в сфері обігу гуманітарної допомоги в Україні» відповідає сучасним вимогам, які пред'являються до робіт такого рівня, зокрема й тим, що передбачені Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, зі змінами та доповненнями), є завершеною кваліфікаційною науковою роботою у галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право. Вона містить отримані особисто наукові результати – системне та обґрунтоване вирішення важливої наукової проблеми, що полягає у дослідженні кримінологічної феноменології, особливостей детермінації злочинності у сфері обігу гуманітарної допомоги, розробленні на цій основі перспективних напрямів і заходів запобігання цьому різновиду кримінальних практик. Її автор – Сергій Вікторович Волков – оволодів методологією наукового дослідження та заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

Завідувач кафедри

**кримінального права і кримінології
факультету № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

Юрій ОРЛОВ

